

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Tanulmányok a nacionalizmus
kultúrtörténetéből

5.

NEMZET ÉS TUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZADBAN

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

TARTALOM

Előszó (SZILÁGYI ADRIENN – BOLLÓK ÁDÁM)	7
GYÁNI GÁBOR: Kulturális nacionalizmus és a tudományok: a történetírás példája. A történetiség fogalma a nacionalizmuselméletek tükrében	11
SÁNDOR KLÁRA: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat	27
ANTAL ALEXANDRA: A bécsi magyar tudós társaság kapcsolatrendszerének működése a nemzetépítés szolgálatában	48
SZILÁGYI ADRIENN: A tudományos nacionalizmus szolgálatában – A 19. századi földrajztudomány a nemzetépítő diszciplínák között	58
CIEGER ANDRÁS: A „magyar génusz” és a jogtörténet nemzeti iránya	76
VARGA BÁLINT: Birodalmi és nemzeti történetírói közösségek a 19. századi Habsburg Monarchiában	102
B. SZABÓ JÁNOS: „Ez volna tehát a tér, [...], melyben nemzetünk otthon volt, mellyel midőn rombolt, alkotott”. A 19. század magyar hadtörténetírásának viszonya a 9–10. század hadtörténetéhez	125
VÁSÁRY ISTVÁN: „Nemzeti” és/vagy „nemzetközi”: a magyar orientalisztika dilemmái a 19. században	141
BOLLÓK ÁDÁM: Hódítók és meghódítottak... A magyar díszítőművészet kezdetei a 19. századi magyar gondolkodásban	155
MIKOS ÉVA: Sebestény Gyula Kelet és Nyugat között	184
SZÉKELY MIKLÓS: Vadona János japán és kínai tárgyai az egykori kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeumban	204
PAPP GÁBOR GYÖRGY: „Királyaink korának lehellete”. A millenniumi kiállítás történelmi épületei és szerepük a nemzeti identitás formálásában	224
LAJTAI MÁTYÁS: „A cigány zenéhez való viszonya”. A magyarországi cigányzene eredetének társadalmi-történelmi magyarázatai a 19. század közepének zeneelméletében	249
HAJDU PÉTER: Az új költők kitalálása	264
Abstracts	277
Szerzők	287

Sebestyén Gyula Kelet és Nyugat között

Sebestyén Gyula a 19–20. század fordulója néprajzi tudománytörténetének egyik legfontosabb, ugyanakkor talán legellentmondásosabb alakja volt.¹ Az intézményesülő hazai tudományosság történetében jelentős hely illeti, számos intézmény terve, illetve több megvalósítása fűződik a nevéhez, s egyike volt az első hivatásos néprajzkutatóknak. Hatalmas hagyatéka családja gondosságának köszönhetően szinte teljes egészében fennmaradt, ma a Néprajzi Múzeumhoz tartozó *Etnológiai Archívumban* található, s rendezve hozzáférhető. Mint ilyen, lényegében egyedülálló a korszakból, ennek ellenére viszonylag kis része nyert tudományos feldolgozást vagy publikálást.²

Jelen dolgozat sem méltatásainak sorába nem kíván illeszkedni, sem pedig életműve értékeinek vagy elvetésre érdemes elemeinek sorjázására nem vállalkozik. Sebestyén Gyula történeti folklorisztikai munkásságának van-

1 Jelen dolgozat egy sorozatba illeszkedik, amely a hosszú 19. század folkloristáinak, népköltészeti gyűjtőinek munkásságát kívánja újraértékelni. A sorozat eddig elkészült darabjai Gulyás Juditnak Henszlmann Imréről és Erdélyi Jánosról készült dolgozatai (2013, 2014), Domokos Mariannak a népmeséket kiadó Gyulai Pálról szóló írása (2012). Landgraf Ildikó Vikár Bélával (2011), valamint Katona Lajossal (2016) kapcsolatos tanulmányai korábban e célból nem használt források feltárásán alapulnak, s a tudománytörténetben kialakult és berögzült klisékkel kívánnak szakítani. E tanulmányok összességében a 19. század második felének, valamint a 20. század első két-három évtizedének folklorisztikájáról merőben újszerű képet alakítanak ki. Immár nem csupán a szerzők műveinek létrejöttékor a korabeli szakmai hierarchiában elfoglalt pozíciója játszik szerepet, hanem az azóta eltelt időben kifejtett hatásuk is, ami adott esetben átírhatja az eredetileg kialakult rendszert. A fentiek mellett meg kell említeni még Voigt Vilmos nevét, aki az elmúlt három évtizedben a legtöbb folklorisztika-történeti tanulmányt írta, s aki a leginkább hajlamos volt arra, hogy berögzült elképzelésekkel szembemenjen.

2 A hagyatéka az alábbi tematikus csoportokból tevődik össze: egy nagyobb, az 1940-es és 1950-es, valamint az 1970-es években beletárolt rész folklórgyűjtéseket tartalmaz, elsősorban népszokás témában, emellett jelentős a népköltészeti anyag, továbbá néhány kéziratos énekes- és vőfélykönyv is belekerült. Ezeket Sebestyén többnyire nem maga gyűjtötte, hanem az általa irányított intézmények számára gyűjtötték. Erről részletesebben alább (vö. Forrai, 2004.). A másik, a 2000-es években rendezett iratcsomó Sebestyén személyes és családi iratait foglalja magában, *Sebestyén Gyula dokumentumai* néven (EAD 7.). Ebben a családtörténeti, gazdasági dokumentumok, különböző peres ügyek iratai, magán-, illetve hivatali levelezés található. Az anyagot az archívum dolgozói 27 dobozba rendezték témák szerint, de a rendezése még nem fejeződött be. Az egyes dobozokban található dokumentumoknak nincs külön iktatószámuk, azokra levelek esetében a címzett vagy a feladó, valamint a keletkezés helye és ideje alapján, egyéb iratok esetében körülírással lehetséges hivatkozni.

nak akceptálható, de eddig kellő figyelemre nem méltatott elemei és rejtett összefüggései. Ám e dolgozat egyetlen célt tűz maga elé: Sebestyén tudósi ars poeticájának, szellemi indíttatásának, ideológiai háttérjének és módszereinek rekonstruálásával azt próbálja bemutatni, hogyan kapcsolódott a jeles folklorista kora és közelmúltja eszmetörténetébe. Azt szeretné kideríteni, hogy miképpen jöhetett létre a Sebestyén gyakorlati tettei és irodalmi munkássága közt feszülő ellentmondás: egy olyan ember, aki szakmája nemzetközi kapcsolatrendszerének fejlesztésén annyit fáradozott, amivel letette voksát a Nyugat, és az európai értékek képviselőjében ekkor már egyre jelentősebb szerepet kívánó Észak mellett, hogyan tudott 19. század eleji vagy még korábbi eszmékért lelkesedni. Aki a modern magyar filológia úttörője, Katona Lajos nyomdokaiba lépett – annak a Katona Lajosnak, aki a történeti tudományok filológiai megújítása érdekében jelentős lépéseket tett –, saját tudományos munkáiban mély meggyőződéssel vallotta Herder tételét, miszerint a folklór az etnikus sajátosságok, a „néplélek” hordozója és letéteményese, s változatlan – akár ezer éven át is érintetlen – elemei utat mutatnak az őstörténet titkai felé. Az a kérdés is mozgatja e dolgozat megírását, hogy kiderítsük, hogyan lehetséges az, hogy tudománytörténetünkbe bár időről időre betörték az új nemzetközi paradigmák, azok egészen a 20. század közepéig csak ideig-óráig tudtak felszínen maradni, mert a korábban már meggyökeresedett elgondolások minduntalan legyőzték azokat. Mert világos, hogy Katona Lajos még rövidségében is fényes pályafutása valamiképp ellenpontja Sebestyén kutatói művének. E munka célja tehát a sebestyéni gondolatrendszer rekonstrukciója, s nem pedig az életmű értékelése, pláne nem az egyes műveké. Annál is inkább fontos ez, hiszen Sebestyén Gyula mint korai hivatásos folklorista, számos intézmény kitalálója, irányítója alapvetően határozta meg utódai számára az érdeklődés irányát, módszerét.

Pályája

Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk Sebestyénnek a tudománytörténet és eszmetörténet folyamatában elfoglalt helyéről, érdemes néhány mondatban felidézni pályájának fontosabb állomásait.³ Vidéki értelmiségi családból, egy falusi lelkész gyermekeként jutott a pesti egyetemre, ahol filológiai stúdiumokat folytatott, s Gyulai Pál és Beöthy Zsolt bizalmát élvezte. Ez a névsor előrevetíti Sebestyén későbbi orientációját: a nemzeti irodalom és történelem, valamint a folklór és az ősköltészet összefüggésében vallott nézeti tekintetében egyértelmű a szellemi rokonsága mesterei megközelítésével.

³ Az itt következőkben a teljes pályát – annak minden kisebb-nagyobb momentumával – nem részletezem, csak a jelen dolgozat szempontjából relevánsakat. Akiket Sebestyén tudósi programja és életrajza az alábbiaknál részletesebben érdekel, azok figyelmébe bátran ajánlható: Diószegi, 1972.; S. Laczkovits, 1989–1991.; Selmeczi Kovács, 2004.; Landgraf, 2011.

Hivatali pályáját közvetlenül egyetemi éveit követően kezdte, a korabeli közgyűjteményi hierarchiában mai terminológiával középvezetői szintig jutott, a Nemzeti Múzeum könyvtárőreként, majd igazgató-őreként (a mai osztályvezető korabeli megfelelője) a múzeum részeként működő Széchényi Könyvtár egyik fontos tisztviselője lett.⁴ Ebbéli minőségében végezte jelentős forrásismeretre támaszkodó történelmi, irodalomtörténeti és történeti folklorisztikai vonatkozásokat egyaránt érintő kutatásait. Hivatali elfoglaltságai mellett, szabadidejében kapcsolódott be a szerveződő néprajztudományi közéletbe, a Néprajzi Társaságban különböző tisztségeket vállalt, s a társaság folyóiratának, az *Ethnographiának* szerkesztője volt mintegy három évtizeden át.⁵ Ezekben a funkcióiban, illetve ezek mellett is nagy tudományszervező, gyűjtésirányító, nemzetközi kapcsolatokat építő munkát végzett, igen kreatívan állt hivatalaihoz, s nagy ötletességgel és lelkesedéssel vállalt különböző szerepeket az alakulóban lévő néprajzi intézményrendszer kiépítésében. Nevéhez fűződik a hazai önkéntes gyűjtőmozgalom elindítása és szakmai hátterének kialakítása.⁶ Az önkéntesek által napjainkig beküldött adatok a néprajztudomány legfontosabb tudásbázisa, az Etnológiai Adattár/Archívum alapját jelentik. Élete egyik nagy célja egy országos folklorisztikai adattár, vagy ahogy ő nevezte *néphagyománytár* létrehozása volt, ami 1916-ban meg is valósult, s amit azután a forradalmak zavaros hónapjai elsöpörtek. Sebestyén így 1916 és 1919 között három éven át a Nemzeti Múzeum, illetve a Széchényi Könyvtár kebelén belül működő Folklore Osztály vezetője volt, ebben a minőségében élete e rövid, de fontos szakaszában egyike az első hivatásos folkloristáinknak.⁷ Gyűjtésszervező munkásságához tartozik, hogy indulásuk idején felismerte Kodály, majd Bartók népdalgyűjtő útjainak jelentőségét, s a Néprajzi Társaság elöljárójaként minden követ megmozgatott, hogy pénzt szerezzen számukra.⁸ A gyűjtések megszervezése és saját gyűjtései mellett a kiadást sem hanyagolta el, ő karolta fel a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozat ügyét, amely a századforduló környékén gazdátlanul maradt, s több jelentős gyűjteményt is tető alá hozott. Gondjaiba vette

4 Legmagasabb hivatali pozíciója a Kézirattár vezetése volt, illetve a rövid ideig, 1916 és 1919 között létező Folklore Osztályt irányította. Lásd az Etnológiai Archívum *Sebestyén Gyula dokumentumai* című (EAD 7.) munkaegységének 13-as számú dobozát.

5 A Magyar Néprajzi Társaságnak 1897-től főtitkára, 1911-től alelnöke, 1917 és 1920 között elnöke volt Madarassy, 1934. 2–3. Az *Ethnographia* folyóiratnak 1892-től társ-, majd önálló szerkesztője (1920-ig).

6 Sebestyén–Bán, 1911.; Sebestyén, 1912.; 1914.

7 1919 után megszűnt a néphagyománytár, az összegyűlt folklórányagot Sebestyén nyugdíjba vonulása, 1922 után magával vitte, és otthonában tartotta, mivel nem volt megfelelő archívum, ahol elhelyezhette volna. Az 1930-as évek elején a Nemzeti Múzeum kapott belőle bizonyos kéziratokat, de a teljes anyagot csak a második világháború után felálló Etnológiai Adattár, később Archívum tudta befogadni Sebestyén 1946-ban bekövetkezett halála után (Forrai, 2004. 146.). Ennek hátteréről bővebben Mikos, 2017.

8 Nagy szerepe volt például az 1916-os nagyszalontai gyűjtés előkészítésében és megszervezésében. Lásd erről: Szendrey, 1924.; Kodály, 2001.; Rudasné Bajcsay–Szalay, 2001.

a *Hazai Nem-Magyar Ajkú Népköltészet Tára* című sorozatot is, amelynek felélesztése érdekében szintén jelentős gyűjtésszervező tevékenységet indított.⁹

Jelentős lépéseket tett a múzeumszervezés terén is, egész életében az országos múzeumi hálózat kiépítésén fáradozott. A milleniumi falu gondolatát továbbfejlesztve alkotta meg, és nyújtotta be az első tervezetet egy szabadtéri néprajzi múzeum építésére, amelyet skandináv minta alapján nevezett skanzennek. Elképzelései szerint a múzeumfalu az akkor még többé-kevésbé lakatlan Lágymányoson valósult volna meg.¹⁰ A muzeológia egész életében foglalkoztatta, nyugdíjba vonulása után a dunántúli múzeumügy előmozdításának szentelte idejét.¹¹

Jelen kötet szempontjából legfontosabb érdemét a magyar néprajztudomány szervezett nemzetközi kapcsolatainak kiépítésében játszott szerepe jelenti. Ösztöndíjak segítségével több külföldi tanulmányutat is tehetett, így Skandináviába is eljutott, ottani tapasztalatai ihlették mind a folklorisztikai adattár, mind pedig a szabadtéri múzeum ötletét.¹² Sebestyén Gyula volt továbbá az első jelentős, máig működő nemzetközi folklorisztikai társaság, a helsinki alapítású *Folklore Fellows* (a továbbiakban: FF) magyar fiókszervezetének elnöke is. Az FF-t két nagy hatású folklorista, a finn Kaarle Krohn és a dán Axel Olrik alapította 1907-ben. A Magyar Néprajzi Társaság 1908-ban csatlakozott a kezdeményezéshez, a német és a svéd társaságot követően.¹³ A tudományos társulat a finn földrajz-történeti módszer nevű kutatási irány ernyőszervezete, amely azt a célt tűzte maga elé, hogy az epikus folklórszövegek nemzetközi variánsait összegyűjtse és rendszerezze. Az FF szervezésében és kiadásában jöttek létre a nemzetközi népmese-katalógusok, a *Folklore Fellows Communications* sorozatában jelentek és jelennek meg napjainkig is a típusmonográfiák, illetve a nemzeti műfaji katalógusok is.¹⁴ A finn tudósok fáradozásainak köszönhető a folklór nemzetköziségének felismerése, s széles körű gyűjtéssel való igazolása.¹⁵ A szervezethez való automatikus csatlakozás

9 A sorozatnak 1877-ben jelent meg utoljára darabja, s Sebestyén életében sem sikerült újabbat kiadni. Az ő érdeme, hogy újra feltámasztotta az igényt a sorozat folytatására, s ehhez igyekezett megteremteni a gyűjtés feltételeit, az ő közvetítésével gyűjtött anyagok a hagyatékában fennmaradtak.

10 S. Laczkovits, 2004.

11 Lásd S. Laczkovits, 1989–1991. 72–102. forrásközléseit.

12 Erről bővebben Diószegi, 1972. 16–20.

13 A Folklore Fellows magyar osztályának történetét összefoglalta: Voigt, 1998. 7–11.

14 Így az első publikált magyar népmese-katalógus itt jelent meg németül, Honti János szerkesztésében (1927). A harmadik, kilencöttes magyar katalógus a szocializmus évtizedei alatt készült és jelent meg, ennek nyugati publikálása így nem jöhetett szóba.

15 Az igazság másik oldala, hogy a finn módszer kiinduló tézise is az őskeresés, az egyes típusok és motívumok ősfarmájának lokalizálása, illetve normálformájának (legtisztább, legtökéletesebb variánsának) rekonstruálása volt, azzal a nem titkolt céllal, hogy bizonyítsa az egyes típusok nemzeti jellegét, valamely etnikumhoz való kötődését. Ezt a felfogást mára teljesen elvetette a tudomány.

Az FF és a finn folklorisztika formátumához az is hozzátartozik, hogy sosem ragaszkodtak mereven saját paradigmájukhoz. Mind a szervezet, mind pedig a kiadványsorozat (Folklore

is bizonyítja, hogy a magyar folklorisztika a századfordulón, már Bartókot és Kodályt megelőzően is részese volt a nemzetközi folyamatok fősodrának.

Az FF magyar osztálya hosszas előkészületek után 1910-ben jött létre, Katona Lajos fáradozásainak köszönhetően, s ő lett az első elnöke is. Katona azonban röviddel ezután váratlanul elhunyt, s helyét Sebestyén Gyula foglalta el.¹⁶ Ezzel annak a Katona Lajosnak a helyébe lépett, aki a pozitívizmus folklorisztikai alkalmazásának talán egyetlen hiteles képviselője volt Magyarországon, és aki az 1897-es tanulmányában mintegy rituálisan szakított a magyar mitológia megírhatóságának gondolatával, egyúttal a 19. századi romantikus nacionalizmus folklorisztikájával.¹⁷

Az utókor Sebestyén szervezőmunkáját, intézményteremtő igyekezetét lényegesen nagyobbra értékeli, mint kutatási eredményeit, amelyek mélyreható analízisével, értékelésével azonban máig adós maradt.¹⁸ Az utóbbi évtizedekben általánossá vált az a hozzáállás, hogy Sebestyén életét a tudománysszervező, gyűjtést menedzselő, az ügyért a végsőig elkötelezett személyként ábrázolják, s ennek tükrében nem is tűnhet szükségesnek a publikált életmű önértékével is foglalkozni.¹⁹ Utóbbival kapcsolatban leginkább az elhallgatás a jellemző, hiszen nagyon kevés munka vállalkozik Sebestyén tudósi karakterének megrajzolására, vagy akárcsak tudományos perspektívájának ismertetésére.²⁰ Feltehe-

Fellows Communications = FFC) követi a nemzetközi tudományosság trendjeit, és teret is ad számukra. Egyebek mellett a *Budapesti iskolának* is nevezett egyéniségkutató irányzat – amely szöges ellentétben áll a fent vázolt földrajz-történeti módszerrel, s éppen a mindenkori jelen felé nyitott – jegyében született alkotásoknak is.

- 16 A Folklore Fellows magyar osztálya Sebestyén Gyula munkásságához kötődött, s nyugdíjazásával lényegében véget ért működése. Az 1920-as években még voltak halvány jelek az újjáélesztésére, később más intézmények vették át funkcióit.
- 17 Katona, 1897. Jól tükrözi kettejük tudományfelfogásának különbségét Sebestyén Katonánakrolója (1910), amelyben a szerző folyamatosan a saját eszményeit kéri számon írása tárgyán: szerinte Katonát végső soron a magyar mitológia megírása motiválta, s csak a forráshiány akadályozta őt meg ebben (Sebestyén, 1910. 451–453.).
- 18 Lásd S. Laczkovits, 1989–1991. Voigt Vilmos vonatkozó munkái állnak a legközelebb a problémák összességének átlátásához, mint például a Sebestyén textológiai munkásságáról írott összegzés. Ebben kifejti, hogy milyen fontos lenne a teljes munkásság újragondolása (Voigt, 2004.). A történeti folklorisztikai munkásságát az *Ethnographia* Sebestyénnek szentelt számában Kriza Ildikó méltatta (2004.), főként Sebestyén honfoglalási mondákról írott könyvének tükrében. Az ő megközelítése és az általa kialakított hangsúlyok több ponton nem találkoznak elképzeléseimmel. Az életmű történeti folklorisztikai részének jelentős hányadát tekinti ugyanis időtállóknak, egyebek mellett az énekmondókról és az énekesrendekről szólókat is. Lásd alább.
- 19 Lényegében ennek szellemében jár el S. Laczkovits, 1989–1991.; Selmeczi Kovács, 2004.; sőt részben Landgraf, 2011.
- 20 *A múlt nagy tudósai*-sorozatban Diószegi Vilmos vállalkozott Sebestyén Gyula életművének értékelésére (Diószegi, 1972.). Ebben azonban túlságosan is elhatalmasodik Diószegi tudományos érdeklődése, valamint annak a folyamatnak az ábrázolása, hogy milyen nagy hatást tettek Sebestyén sámánizmussal kapcsolatos elképzelései a szerzőre. Kósa László szintéze egyetlen, de annál karakteresebb bekezdést szentel Sebestyén tudósi formátumának (Kósa, 2001. 131.). Adalékokat kaphat az olvasó a kutató Sebestyénre vonatkozóan Voigt

tően az azzal kapcsolatos félelem áll e mögött a magatartás mögött, hogy a tudományszervezés, intézményteremtés terén kikezdzhetetlen érdemeket szerző személyiség képét elhomályosítaná az a tény, hogy megvalósult kutatási eredményei, s lényegében egész koncepciója is mára javarészt meghaladott, s lehetséges, hogy elavult volt már születése pillanatában is; illetve, hogy tudományos módszere, érvelése tele van önkényes mozzanatokkal, amelyek már a kortársakban is visszatetszést keltettek. Annak érdekében, hogy lássuk tudósi pályája rejtett értékeit, érdemes előrebocsátani: jelentős eredményeit nem feltétlenül ott érdemes keresni, ahol maga kereste volna, nem biztos, hogy ott vannak pályájának hosszú távon is ható érdemei, ahová ő maga a legtöbb energiát fektette.

A tudományos életmű keretei

Sebestyén Gyulát a tudománytörténet-írás a *pozitivizmus* második nemzedékéhez sorolja,²¹ a tudománytörténész Kósa László azonban rögtön igyekszik is leszögezni, hogy alanya bár törekedett rá, nem mindenben tudta megközelíteni e tudományos paradigma ideáljait.²² Azt is hozzá kell tenni, hogy a pozitívizmust a maga teljességében a hazai folklorisztikában egyedül Katona Lajos képviselte, s hogy azok a szerzők, akiket a tudománytörténész az egyszerűség kedvéért a pozitívizmus második nemzedéke főcím alatt tárgyal, lényegében még legalább annyira voltak a nemzeti romantikus, mint a pozitivistista folklorisztika képviselői.

Kutatóként Sebestyént elsősorban az *őstörténet* érdekeltte, ebben kora jellemző paradigmájától lényegében nem tért el, hiszen a korszak anyagi kultúra kutatása, sőt egyetemes néprajza is hasonló úton járt. Az őstörténet nagy címszava alatt az *ősköltészet*, kisebb részben az *ősvallás* alcímek köthetők nevéhez, bár az utóbbit viszonylag keveset használta. Legfőbb módszertani alapvetése, hogy *recens folklóradatakból próbált következtetéseket levonni a magyarság sok száz évvel korábbi műveltségi állapotára vonatkozóan*. Ez okból munkássága több helyütt elágazik más tudományágak irányába. Így a történettudomány felé: megszólalt, sőt különvéleményének adott hangot az Anonymus-kérdésben, valamint a székelyek neve és eredete vonatkozásában is; a nyelvészet felé: a rovásírásról és annak eredetéről szóló munkáiban; valamint az irodalomtörténet irányába: az ősmondák, a magyar hősepika kérdéseiről írott dolgozataiban. Ezeket az a korábban említett módszer kötötte össze, miszerint a folklóradatakat történeti, művelődéstörténeti forrásként használta fel.

Vilmosnak az ősvallás kutatásáról írott nagyon fontos összefoglalásából (2003., különösen 36.; illetve Király György véleménye Sebestyén vallással kapcsolatos megállapításairól: 41.); valamint Pócs Évának a regösének történeti összehasonlító értelmezését összegző és új platformra helyező munkájából (2004.).

21 Kósa, 2001. 131–139. E munka *A pozitivistista folklorisztika második nemzedéke* cím alatt még Vikár Béla, Solymossy Sándor és Berze János munkásságát tárgyalja. Vö. Abrahams, 1993.

22 Kósa, 2001. 132.

Az őstörténet iránti érdeklődése szellemi hátországát tekintve erősebben kötődött az 1800-as évek közepének történetfelfogásához és tudományeszményéhez, mint saját korához. Már szó volt arról, hogy Sebestyén közeli kapcsolatban állt Beöthy Zsolttal,²³ akinek tudományeszménye folytonosságot jelent a reformkorszak és különösen Toldy Ferenc az irodalom kezdeteiről vallott nézeteivel.²⁴ Toldy az 1850-es években is hú maradt ahhoz az elképzeléséhez, amely a történettudományt, illetve az irodalomtörténetet a nemzeti mitológiák és epikus költészet kiteljesedésének tekintette, s az irodalomtörténet folyamatát a nemzeti eposz megalkotásában látta beteljesültnek.²⁵ A Toldy–Beöthy-tengely történetfelfogását, s főként annak őstörténeti vonatkozásait úgy lehetne egyszerűen összegezni, hogy abban a történelmi tény és a (mitikus) narráció egyenlő súllyal esik latba. Az elbeszélhetőség szempontja pedig olykor felül is írja a szikár tényyszerűség elvárását. Az erről a platformtól való eltávolodás s a narrativitás igényének folyamatos kivonulása jellemzi a század végéig tartó évtizedek tudományosságát, ám a radikális szakítás talán napjainkig sem történt meg. Az őstörténet elbeszéléséből egyre nagyobb szeletet igényeltek maguknak a tudományos palettába belépő új diszciplínák a 19. század utolsó harmadában. Így a régészet és a nyelvészet felzárkózása fokozatosan rontotta az elbeszélhetőség esélyeit, s a folyamat napjainkig is tart, mivel az egyre gyülemelő adathalmazt sok esetben csak a bizonytalanság szálai fércelik össze.²⁶ Ennek többféle társadalmi következménye is van, amelyek közül talán a legfontosabb, hogy a bonyolult őstörténeti bizonytalansághalmaz nehezen oktatható a középiskolákban, s ugyancsak nehezen építhető bele a nemzeti nagyelbeszélésbe.²⁷ Sebestyén Gyula pályáját a régmúlt elbeszélhetőségébe vetett rendületlen hit jellemezte, aminek érdekében olykor dagályos nagyvonalúsággal siklott át számára nem egészen tetszetős részletek fölött, s hozott létre a formállogika szabályait olykor mellőző összefüggéseket.

23 Ennek egyik bizonyítéka, hogy a még teljesen pályakezdő Sebestyén két fejezetet is írhatott a Beöthy Zsolt szerkesztésében először 1896-ban megjelent, majd később több további kiadást is megért úgynevezett *Képes irodalomtörténet*be (Sebestyén, 1896.; Uő, 1905/a.).

24 Toldy Ferenc történet szemléletének „archaikus” jellegét kiválóan mutatja Mester Béla tanulmánya a Toldy és Szontagh Gusztáv között az 1850-es évek elején lefolyt őstörténeti vitáról (Mester, 2013.). Toldy Ferenc irodalomtörténeti koncepciójáról, s annak az eposz kérdéssel való kapcsolatáról lásd Dávidházi, 2004. Toldy irodalomtörténet-szemléletének Beöthy műveiben való folytatódásáról uo. 847–870. Lásd még a honfoglalásmondák és huntörténetek vonatkozásában: Jankovits, 2007. 20.

25 Dávidházi, 2004.

26 Ennek a helyzetnek máig gyűrűző negatív következménye az akadémikus tudomány és a dilettáns (ős)történészekedés közti egyre mélyülő szakadék. A problémának a történelem narrativitásának ügye azonban csak az egyik oka. A helyzet megoldásának kulcsa valószínűleg a történeti önismeretnek főként az elmúlt másfél évszázad vonatkozásában való társadalmi szintű megváltozása lenne, ami hasonlóan a nyugat-európai helyzethez, szükségtelenné tenné széles néprétegek számára az őstörténet politikai legitimációs szerepű használatát.

27 Az ettől való félelem már Toldy esetében is felmerül. Lásd Mester, 2013. 353.

Keleti hagyomány

Miközben a múltba, elsősorban a honfoglalás előtti, illetve az akörüli időkbe próbált eljutni, Sebestyén Kelet felé tekintett. Ennek legfőbb jele, hogy igyekezett bizonyítani a hun–avar–magyar folytonosságot, amit a székelységben vélt megtalálni. Bizonyítani akarta a székelyek nyelvi, etnikai különállását, a honfoglalást megelőző Kárpát-medencébe érkezését, illetve török eredetét, s az avarokkal azonosította őket. Ezt a kútfőkben található honfoglalásmondák, elsősorban a Csodaszarvas-történet mellett a székelység nevének etimológiájával, valamint a határőrszerepükkel igyekezett igazolni.²⁸ Hitt tehát az írott kútfőknél megőrződött mitológémák, mitikus történetmaradványok történeti forrásértékében, abban, hogy ezen elbeszélések allegorikus értelmezése mögött a történelem tényszerű eseményei sejlenek föl. A székelyek török eredete és külön törzsként való csatlakozása napjainkig az akadémiai korai történeti diskurzus legitim részét képezi, az avar–székely kontinuitás elképzelésének azonban jó ideje nincs helye a történettudományban.

Korszakhatárt jelentenek a téma szakértői szerint Sebestyén Gyula *rovásírás*sal kapcsolatos kutatásai. Új adatokat tárt fel a témában, illetve összegezte az addig ismert forrásokat, s igyekezett kiválasztani a hamisítványokat, a rovásírás történetének összeállításával pedig egy új tudományos szemléletet előlegezett meg.²⁹ Ami hibájaként róható fel az, ami más területen végzett kutatásainál is nehézséget jelent: a történelmi jelenséget a recens népi kultúrából kívánta magyarázni.³⁰ Az alföldi pásztorok botokra rótt jeleivel, amelyek elsősorban gazdasági feljegyzéseket jelentettek, valamint a céhes jelrendszerekkel hozta összefüggésbe a székelyek betűit.³¹ Elméletét későbbi munkájában részben maga is bizonyíthatatlannak ítélte. A két jelenség közti kapcsolat feltételezése nagyon eredeti ötletnek tűnik, lényegesen tartalmasabb, mint sok újabban divatos dilettáns eredeztetés, ám mára egyetlen, a témával foglalkozó akadémiai kutató számára sem elfogadható.³² A rovásírást azért is kutatta előszeretettel, mert az avar–székely kontinuitás elméletébe tudta illeszteni.

28 Sebestyén, 1897.; Uő, 1899.

29 Sebestyén, 1909.; Uő, 1915. „Nézetei még nem illenek a 3. kritikus korbá [tudniillik a rovásírás kutatástörténetének Sándor Klára általi felosztásában], de az ő munkálkodása teremtette meg a továbblépés lehetőségét.” Sándor, 2014. 302.

30 Ezzel nem volt egyedül sem a korszakban, sem pedig később: az összefoglalóan kultúrtörténetinek nevezett kutatási irányzat a folklorisztikában Magyarországon még jóval Sebestyén halála után is virágzott. Vö. Diószegi, 1964.; Uő, 1972. Lásd továbbá az *Enzyklopädie des Märchens* címszavát (Röhrich, 1996.), amely enyhe malíciával szól a magyarok ilyen irányú lelkesedéséről.

31 Sebestyén, 1909.

32 Lásd Benkő, 2013. 311. Benkő Elek ugyanitt kifejti, hogy maga a *rovásírás* kifejezés, amelyet Sebestyén Gyula vezetett be, és nagyon elterjedt a köztudatban, nem szerencsés, hiszen a 19. század végén élt pásztorok körében használt kifejezés rávetítése egy sok száz évvel korábbi jelenségre félrevezető, ezért is javasolja a sokkal tényszerűbb *székely írás* kifejezés használatát.

A folklóradatokra úgy tekintett, mint történetileg igazolható etnikai sajátosságok kútfejére. Amint megfogalmazta: „A népköltészet tanulmányozásának célja az, hogy a nép szellemi életének költői oldalát a maga valójában híven feltüntesse. E végre aztán nem elég – mint eddig legtöbbször hinni szokták – hogy a pusztá adatokat határra halmozzuk; hanem azt is tudnunk kell, hogy mi bennök az eredeti, mi a kölcsönzés, s az eredetiben mi a jellemzetesen faji, mi az általános, illetőleg az idegennel lényegileg azon egyszerű törvénynél fogva egyező, hogy egymáshoz hasonló viszonyok, közös körülmények, az egyszerű nép szellemi életében meglepően hasonló eredményeket szülnek.”³³ Ennek érdekében igyekezett folytonosságot bizonyítani a honfoglalás előtti magyarok és a saját jelene között, olyan műveltségi elemek után kutatott, amelyekről azt feltételezte, hogy átvészelték ezt az időszakot. Egész pályáján átívelő, több évtizeden át művelt témája a középkori énekmondók és epikus énekköltészet túlélésének bizonyítása volt. Részletesebben, a Nyugat-Dunántúlon élő *regölés* hagyománya és a honfoglalás kori és Árpád-kori epikus költészet előadása, a regösének és a középkori hősének, valamint a regösök csoportjai és a valamikor létezett *énekesrendek* közti kontinuitás igazolása volt. Úgy képzelte, hogy a regölés szokása a középkori epikus énekek egyenes ági leszármazottja, lényegében egy időzárvány, amely e nagyon régi rítust annak minden külsőségével együtt őrizte meg. Ezt a feltételezést sem teljesen megerősíteni, ugyanakkor teljesen megcáfolni sem tudjuk, annál is inkább nem, mert maga Sebestyén jött rá e hagyománykör a középkori magyar mellett számos időben, térben és etnikai tekintetben is eltérő kapcsolatára. Ez utóbbiakat a tudomány a mai napig sem cáfolta, sőt a regöséneknek a délszláv hagyománykörhöz való kapcsolását, amit Sebestyén elsősorban zenei analógiákkal tudott alátámasztani, kifejezetten előremutató eredménynek tekinti.³⁴ Érvelése alátámasztására megszállottan gyűjtötte a regösénekeket, amelyek szinte csak a Dél- és Nyugat-Dunántúlon maradtak fenn, amivel egy valóban nagyon régies és különleges szokás utolsó élő emlékeit mentette meg az utókor-nak.³⁵ Ennek járuléka dunántúli vegyes műfajú gyűjtése,³⁶ amelyben számos egyéb téli népszokást örökített meg, s összefoglaló munkát is írt a témából.³⁷

Sebestyén őstörténeti érdeklődésének másik sarkalatos témája a középkori énekesrendek kérdése volt.³⁸ Azért volt szüksége e tudományos fikcióra, mert ez a gondolatmenet tudta átvezetni a középkori epikus énekeket a 19.

33 Sebestyén, 1890. 104. Idézi Diószegi, 1972. 39–40.

34 Vö. Pócs, 2004. 288–290. „Sebestyén úgy látta, hogy lényegében iráni-bizánci jellegű napforduló hagyományanyagról van szó, amely a magyar, valamint a (nyugat-magyarországi) szlovén–avar közvetítésű római hagyománnyal [...] ötvöződött, a késő Mithrász-kultusz hatásától sem mentesen.” (Uo. 288). Pócs Éva az avar kapcsolat kivételével nagyjából elfogadhatónak tartja ezt az útvonalat.

35 Sebestyén, 1902/a.

36 Sebestyén, 1906.

37 Sebestyén, 1902/b. Lásd még Tátrai, 2004.

38 Sebestyén, 1891/a.; 1891/b.; 1900.

század végének regösénekeihez. A „dalnoki rend” elképzelése még Toldy Ferentől származik.³⁹ Az énekesrendek létezésének bizonyítékát a *gyászmagyarokról* szóló mondai történetből, pontosabban annak a késő középkori krónikában fennmaradt leírásaiból Sebestyén kanyarította ki. Tényszerű ismeretekhez vesz kiindulási alapot egy fiktív alkotásból, reális történelmi adatok forrásaként értékel egy folklórjellegű elbeszélést. A gyászmagyaroktól az énekesrendekig vezető gondolatmenete szépen példázza Sebestyén munkamódszerét. A hét levágott fülű magyarról szóló elbeszélés, a gyászmagyarok története, akik az augsburgi ütközet után ily módon megszégyenítve voltak kénytelenek hazatérni, megcsonkíttatásuk célja az volt, hogy elrettentsék népüket a további nyugati támadásoktól. Itthon az esztergomi Szent Lázár Szegényei közösség tagjaként voltak kénytelenek énekelve kéregetni. Az énekesrendek később településeket alapítva örökítették a középkori epikus éneklés hagyományát a 19. század végének regösénekeibe. Legalábbis Sebestyén elgondolása szerint. Az énekesrendek létezését a 20. század elején Réthei Prikkel Marián alapos filológiai munkával cáfolta meg.⁴⁰

Szintézisteremtés

Sebestyén történetmesélés iránti vonzalma, a magyar történelem nagy folyamatait egységes narratív keretbe ágyazó hajlama két nagy szintézisében bontakozott ki a maga teljességében, amelyek közül az első a pályájának szimbolikus indítása volt, a másik annak szimbolikus lezárásaként értelmezhető. Még egészen fiatalon vett részt a Kisfaludy Társaság Millennium alkalmából kiírt pályázatán, amelynek első díját nyerte el *A magyar honfoglalás mondái* című monográfiájával.⁴¹ Ebben a pályakezdő Sebestyén megmutatta mindazt, amit történetiségről, folklórról és saját feladatáról gondolt. A munka alapos forrásismeretre támaszkodik, az adathalmozó pozitívista minden erényével felvértezve, ezt valamennyi bírálója elismeri. Mind a honfoglalásmondák kútforrásban való megjelenésénél, mind pedig irodalmi feldolgozásainak ismertetésénél kimerítő a felsorolása, s főként utóbbi kategóriában kéziratos, mások által soha nem tárgyalt feldolgozásokat is tekintetbe vesz.⁴² A finnugor nyelvrokonság elfogadása mellett érvel, de a hun–magyar, illetve hun–avar–magyar folytonosság megtartása mellett, ez is kettős lelkére utal, amelyben együtt él a modern európeér, másfelől a 19. századi, a múltba és Keletre vágó romantikus. A honfoglalásmondákról írott munkáiban is megjelenik már a sajátosan Sebestyénre jellemző „módszer”, amellyel a talált adatok között oly-

39 Lásd Réthei Prikkel, 1917. 83.

40 Réthei Prikkel, 1917. Nyomában Szabolcsi Bence pontosította a középkori énekmondók és zenészek történetét (1928).

41 Sebestyén, 1904–1905.

42 Fischer, 1905. 381.

kor a fantáziája segítségével keres kapcsolatot, az adatokat olykor kissé önkényesen kezeli – minimális információból von le általános következtetéseket.⁴³

A kortárs kritika ítélete is súlyos volt, mert bár a tények feltárásában hasznos műként értékelte Sebestyén könyvét, recenzense hozzátette: „[...] a részletekben Sebestyén művét csak kellő körültekintéssel lehet használni. Mondafejtő buzgalma és sikerei elragadják, a szigorú kritikai mérővessző önkéntelenül kisiklik kezéből [...]”⁴⁴ Kiindulási alapja ugyanis a ragaszkodás a magyar hősköltészet rekonstrukciójának lehetőségéhez. A filológiai kutatásainak legfontosabb hozadéka az összes létező mondai és mitikus történet feltárása, ezeket mind egyetlen valamikor létezett egység töredékének tartotta. Ez a valamikor volt egység s a szétesett töredékek újbóli összeállításának reménye vérbeli romantikust sejtet. „A magyar hagyomány legnagyobb erénye a megtartó erő volt – írta. – Ennek köszönhető, hogy a hun–avar hagyományok társulása alkalmával a magyar honfoglalás mondái és a vele összefüggő ősmondák keretei érintetlenül maradtak. Sőt alapjában véve érintetlen maradt az a belső szerkezet is, amelyben a magyar hun-monda elhelyezkedett. A megtartó erő e fölényének tulajdonítható, hogy népünk a befogadott idegen elemet csak akkor tekintette tulajdonának, mikor már minden ízére rányomta a magyar szellem felismerhetetlenségének bélyegét.”⁴⁵ Vagyis az etnikus sajátosságokat, amelyek lényegében azonosak a „népszellem”-mel vagy „nemzeti szellem”-mel, téren és időn kívüli jelenségnek tételezte, amelyek mindig voltak, mindig lesznek, bármi történjék is a világban. Minden olyan ponton, ahol nem találta meg a számára megfelelő összefüggést a forrásokból kivehető adatok között, ott a szájhagyomány, a szóbeli folklór hatását feltételezte, vagyis a folklór egyszerre volt forrás és világmagyarázó elv számára. A művet már a korabeli szakmai közösség is egyenetlen színvonalúnak ítélte, ennek tulajdonítható, hogy csak tíz évvel megírása és pályadíjának elnyerése után jelenhetett meg.⁴⁶

A szintézisreemtés, valamint a régmúlt és saját jelene közti folytonosság bizonyításának szándéka különböző társadalmi programokban is testet öltött Sebestyén pályáján. Köztudott, hogy ő is csatlakozott a Magyar Turáni Társasághoz, aminek 1914-től választmányi tagja is volt.⁴⁷ Nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy meggyőzze a mozgalom egyik szellemi vezetőjét, Zempléni (Imrey) Árpádot, hogy adjon új, művészi formát a nem sokkal koráb-

43 Vö. L. R. M., 1903. 382.; Fischer, 1905.

44 Fischer, 1905. 380. A kritikákra Sebestyén a rá jellemző vehemenciával reagált: Sebestyén, 1905/b.

45 Sebestyén, 1904–1905. 1. köt. 230. Kiemelés M. É.

46 A szakmai köztudat úgy tartja, hogy igazából nem volt versenytársa, s ezért a társaság a pályadíjat mintegy kényszerűségből ítélte Sebestyénnek.

47 EAD 7. (*Sebestyén Gyula dokumentumai*) 21-es dobozában található levél. Ugyanakkor a téma monográfiusa szerint Sebestyén nem tartozott az elkötelezett és pláne nem a nagyon tevékeny turanisták közé: Ablonczy, 2016. 16.

ban megjelent vogul hősénekeknek, s alkosson belőlük eposzt.⁴⁸ Ezzel a magyar hőseposz rekonstrukciója volt a célja, a vogul–magyar folytonosság, etnikus és a kulturális azonosság jegyében. A mű létre is jött, meg is jelent, sőt kis késéssel német, valamint angol fordítása is készült.⁴⁹ Sebestyén nem csupán a mű elkészültét ambicionálta, hanem igyekezett tenni annak népszerűsítéséért is.⁵⁰ A hagyatékában fennmaradt egy könyvismertetés fogalmazványja is a műről, amelyet érdemes itt kicsit alaposabban megvizsgálni.⁵¹ Ebben kijelenti a szerző, hogy a finnugor eposz újraalkotásával új egység teremődik – egyesül a múlt a jelennel. A kéziratban maradt recenzióban elmondja, hogy az ugorok hagyománya kétezer éves, ilyen régmúltba – „ősmúltba” – nyúlik vissza a költői emlékezet. Vagyis Sebestyén úgy értékeli, hogy a vogul kultúra és gondolkodás az elmúlt kétezer esztendő alatt mit sem változott, megmaradt valamiféle hibernált állapotban, hogy őrizze számunkra *nemzetünk* múltjának emlékeit.⁵² Itt ismét Sebestyén dogmatizmusának lehetünk tanúi, amely megvonja a történetiség, a változás lehetőségét a törzsi társadalmaktól. Mindezt teszi úgy, hogy semmiféle vonatkozó empirikus tapasztalattal nem rendelkezik.

A fent elmondottaknak van egy másik fontos tanulsága is. A finnugor nyelvrokonság elfogadása vagy el nem fogadása sokrétű, többlépcsős folyamatként értelmezhető. A mai akadémiai körökben elfogadott nézet szerint a magyar nyelv finnugor eredetű, ez a grammatika néhány sajátosságában és az alapszókincsben jelenik meg. Sem kulturális, sem pedig etnikus jellegű rokonságról nem esik szó, annál is kevésbé, hiszen a 20–21. században a finnugor nyelveket beszélő népek nagyon eltérő földrajzi, társadalmi, kulturális, gazdasági viszonyok között éltek, élnek. Sebestyén járt a mai Finnország területén, ahogy más skandináv területeken is, rokonszenvezett a finn kultúrával és művelődéspolitikával, saját szemével láthatta, mennyire eltér saját kora finn polgárainak élete a magyarokétól. Mégis úgy gondolta, hogy a nyelvrokonság egyenlő a kulturális és az etnikai rokonsággal, a társadalmi berendezkedés és a kultúra változékonyságának lehetőségét a hőseposz iránti lelkesedésében egyáltalán nem vette számításba.

48 Eredetijét Reguly Antalnak köszönhetjük, akit korai halála megakadályozott abban, hogy publikálja unikális gyűjtését. Pápay József fejtette meg Reguly részben gyorsírással rögzített lejegyzéseit, majd Munkácsi Bernát tette közzé a teljes szöveget magyarul. Lásd Munkácsi, 1892–1902.

49 Zempléni, 1910. Továbbá: Zempléni, 1914.; 1916. A fordítások a szerző jelentős anyagi támogatásával készültek, lásd Ablonczy, 2016. 10.

50 Bizonyítja ezt, hogy a Magyar Néprajzi Társaság ülésein többször téma volt, például az 1910. március 30-ai rendes évi közgyűlésen. Lásd *Ethnographia*, 21. (1910) 1: 185. Ugyanebben az évfolyamban toborzott Zempléni előfizetőket művéhez (64. oldalon.).

51 *Új ösvény a magyar naiv eposz felé*. EA (= Etnológiai Archivum) 10.614. számú dokumentuma. Kézirat. Megjelenéséről eddig nem került elő adat, feltehetően kéziratban maradt.

52 Sebestyén ritkán használja a korszakban az etnikus sajátosságokra leggyakrabban alkalmazott „faji”, „fajiság” kifejezéseket, sokkal szívesebben él a „nemzeti” fogalom használatával.

A fentiek jobb megértéséhez érdemes egy rövid pillantást vetni egy korai tanulmányára, amely már címében is igen beszédes: *A költészet eredetéről*.⁵³ Ebben a rövidke, jegyzetek és bibliográfia nélkül közzétett cikkben Sebestyén megpróbálja összehozni Herder fejlődésről szőtt elképzeléseit Darwin rendszertanával, s mindezt a költészet és a folklór területére alkalmazni. Az elfeledett kis írás a korabeli folklorisztika szellemi hátszágába vezeti az olvasót.

A Herderrel és hatásával foglalkozó irodalom legújabban már csak érintőlegesen szól arról, hogy Herder recepciója mennyire felemás volt Közép-Európában, és így a magyar nyelvterületen is.⁵⁴ A néhány, eredeti szövegkörnyezetéből kiragadott mondatra alapozott *nyelvhálal*-jóslat, illetve az egyes közép-európai népek kultúrájának alá-fölrendeltségéről írott herderi gondolatok az eredeti szándékot lényegesen meghaladó hatást értek el.⁵⁵ Létezik tehát egy látens, vagy akár vulgárisnak is nevezhető recepció, amely Herder gondolatainak megszületésétől egészen a közelmúltig tartott. Hárs Endre néhány éve megjelent Herder-monográfiája csak egy félmondat és néhány lábjegyzet erejéig reflektál erre a jelenségre, ami jelzi a történet részben túlírt, részben kissé ma már kínosnak is számító mivoltát.⁵⁶ A 19–20. század fordulójának folklorisztikatörténete szempontjából azonban nem haszontalan a perújrafelvétel. A hazai Herder-recepció aszimmetriája ugyanis nagyon sok további ellentmondást generált. Létezett Herdernek egy másik, a teljes gondolatrendszerből valamivel nagyobb darabot kivasztó, ám hatása szempontjából hasonlóan túlzott befogadástörténete is, amit a folklorisztikai gondolkodás megindulásában katalizátorszerepet játszó néhány kiragadott mondat jó másfél évszázados makacs túlélése jelent.

A költészet eredetéről írott cikkben több, időben is jól elkülöníthető eszmerendszer rétegződött egymásra. Már maga a kérdésfeltevés is a 18. század derekára vezeti az olvasót, Herder gondolkodásmódjának forrásvidékére, s a jeles szerző név szerint is említésre kerül. Herder s kortársai a felvilágosodás századában a dolgok eredete és keletkezése iránt érdeklődtek. Herder meggyőződése volt – nem minden eszmetörténeti előzmény nélkül, illetve több külföldi élmény, úgynevezett kultúrsokk hatására –, hogy a költészet az emberi gondolkodás alapja, s minden költészet a szóbeli költészetből ered.⁵⁷ A szóbeli költészetet a maga korában az egyszerű, írástudatlan falusi népnél találta meg, s így e társadalmi réteget valamiféle ősi tudás hordozójaként tettelezte. Bár teljesen nem illik az eddigi gondolatmenet logikájába, de Herder a népet nem csupán egy általános ősi tudás birtokosaként tüntette fel, hanem az adott nyelvközösség, az adott etnikum ősi tudásának, ősi tudatának hordozó-

53 Sebestyén, 1901.

54 Áttekintő jelleggel Pukánszky, 1918.

55 Elgondolása alapjait *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* című művében fejtette ki (1784–1791). Magyarul lásd Herder, 1978. Értékelését lásd Pukánszky, 1921. A nyelvhálal-gondolat hazai recepciójáról legújabban: Hites, 2010.

56 Hárs, 2013. 10–11.

57 A gondolatmenet alakulástörténetét lásd Chocchiaro, 1962. 167–183.

jaként is anélkül, hogy elméletét valódi empirikus adatokkal alá tudta volna támasztani. Mert bár nagyszabású népköltészeti gyűjtés megszervezésébe kezdett, valódi szájhagyományt csak nagyon kevés esetben sikerült rögzítenie, *Volkslieder* címen megjelent gyűjteményébe javarészt történeti forrásokból származó költemények kerültek.⁵⁸

Míndezenk ellenére a népköltészet – ősköltészet – egy bizonyos nép/etnikum költészete hármasságként megbonthatatlan maradt a következő másfél évszázadban. Herdernek erre az elgondolására épített az egy bő generációval később alkotó Jacob és Wilhelm Grimm is, akikre már a polgári nacionalizmus eszméi is hatással voltak.⁵⁹ Sebestyén művei, sok esetben az arra való konkrét utalás nélkül, mélyen a fent elmondottakkal való azonosulást tükrözik. Mind a saját jelenében gyűjtött folklóradatok, mind a történeti forrásokban fellelhető monda jellegű történetek a népszellem, a *Volksgeist* hordozói, amely számára – szintén Herder nyomán – valami változhatatlan, az idő vasfogának ellenálló entitás, s ennek megfelelően a szájhagyományban hordozott kulturális elemek is valamiféle őskövületekként gondolhatók el. Mindezt úgy teszi Sebestyén, hogy a tevékenysége háttéréül szolgáló szellemi konstrukció egyetlen elemét sem jut eszébe felülvizsgálni, az egész koncepcióról nem is beszélve. A herderi gondolatmenetből kiragadott néhány elem dogmává merevedett, amelynek felülbírálására nem mertek vállalkozni, s a 19. század végének intézményesülő néprajztudományában csak kevés olyan ember akadt, aki akár csak kismértékben is el tudott volna szakadni mindettől.

A költészet eredetéről írott cikk további sajátja, hogy Herder elgondolásait Darwinéival kívánja szintézisbe hozni, amivel szintén nem áll egyedül a maga korában.⁶⁰ E momentumból itt most az a legfontosabb, hogy a dolgok fosszilis egymásra rétegződését láthatjuk: az új, lényegében a korábbiaktól teljesen eltérő darwini rendszertan is csak akkor és úgy válik érdekessé, ha a korábbi, már jól megszokott, otthonos elgondolásba építhető, vagyis a teljesen új eszmerendszer adaptálása csak kellő alapozottság, vélt szellemi rokonság esetén jöhet létre.

Összegzés

Sebestyén 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt tanulmányt írt és olvasott fel a honfoglaló magyarság társadalomszervezetének kommunisztikus jellegéről.⁶¹ Ennek, illetve más, eddig tényadatokkal nem bizonyított, ez időben elkövetett tettei következményének tekinti az utókor, hogy Sebestyént ereje tel-

58 Herder, 1778/1808.

59 Herder és a Grimm család közti eszmetörténeti folytonosságról lásd Bausinger, 1968. 13–27.

60 Herder és az evolúciós elméletek kapcsolatáról: Hárs, 2013. 21–47. A darwinizmus néprajzi hasznosulásáról bővebben Kósa, 2001. 111–118.

61 Sebestyén, 1919.

jében, még 60 éves kora előtt nyugdíjazták. Az is elképzelhető, hogy feletteseivel való konfliktusa vezetett oda, hogy 1922 után már nem folytatta a korábban oly nagy lelkesedéssel végzett munkáját.⁶² Visszavonulása után még közel három évtizedet élt, meglehetősen sértettségben, önként vállalt száműzetésben. A fővárostól távol, szülőföldje közelében, Balatonszepezden vásárolt birtokot, ahol reneszánsz hangulatú, várkastélyra emlékeztető villát építtetett.⁶³ Elsősorban szőlészettel, borászattal és horgászással foglalkozott, s csak érintőlegesen vett részt a szakmai közélet fősodrában, tudományos publikációkat pedig már egyáltalán nem közölt. Idejét emellett a dunántúli múzeumügy előmozdításának és a balatoni turizmus fellendítésének szentelte. Ekkor hozta tető alá évtizedek óta dédelgetett álmát, egy, a honfoglalásról szóló epikus költeményt, amely a magyarság korai történetének mondákon alapuló összefoglalása, kitekintéssel a későbbi történeti eseményekre is. A mű lényegében egy igen terjedős, hősi eposz, amely három kötetben jelent meg, s némi – meglehetősen maliciózus – kritikai visszhangot is kiváltott.⁶⁴ Pályája így keretet nyert, a honfoglalás mondáitól a honfoglalás mondáiig ívelt, s egyúttal szimbolikusan zárójelbe is tette azt a sok erőfeszítést, amelyet Sebestyén a magyar folklorisztika modernizálása érdekében tett.⁶⁵

Sebestyén Gyula tudósi portréját az ellentmondások, ellentétes orientációja, Kelet és Nyugat közti kettőssége felől igyekeztem megragadni. Befejezésül az idővel való ambivalens kapcsolatát érdemes kiemelni. Pályája kezdetén, a költészet eredetéről írott tanulmányában a 18. század ideáljait követte. Időskorában, balatonszepezdi magányában írott epikus költeményében a reformkor irodalmi eszményét kívánta megvalósítani. Nemcsak pályája orientációja, hanem ő maga, egész lénye, habitusa, a kritikusoknak való visszavágások tartalmától és hangnemétől egészen romantikus hangulatú várkastélyáig mind a múltba feledkezésről szólnak, amelyben a múlt mint az elveszett remények, a valamikori s a jelenben is vágyott nemzeti nagyság hordozója értelmeződött.

62 Erről bővebben Mikos, 2017.

63 A szőlőbirtok, illetve az épület a Balaton északi partján végigfutó 71-es számú főút mellett található, Balatonszepezd nyugati, Révfülöppel határos végében, az útról is jól látható.

64 Sebestyén, 1922–1925. A kötetekről Szekfű Gyula írt vitriolos kritikát (Szekfű, 1926.). Ezen Sebestyén olyannyira megsértődött, hogy becsületsértési pert indított Szekfű ellen, amelyet aztán elvesztett. A per lefolyásáról: h. g. 1928. A per történetét a Szekfű-hagyatékban fennmaradt iratok alapján Erős Vilmos dolgozta fel (2011.). A peranyag vonatkozó része megtalálható Sebestyén Gyula hagyatékában is (EAD 7./18.).

65 A műnek, amely már a maga korában is kevés olvasó érdeklődését keltette fel, e dolgozat írása idején nagyszabású revitalizációja kezdődött (Sebestyén, 2016.). Megjelent új, egykötetes, képes kiadása Jankovics Marcell illusztrációival. A grafikákból vándorkiállítást is szerveztek, főként a határon túli magyarlakta települések bevonásával. A jelenség tárgyalása szétfeszíti e dolgozat kereteit, önálló cikkben érdemes foglalkozni vele.

Irodalom

Ablonczy

2016 Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Bp., 2016.

Abrahams

1993 Abrahams, Roger D.: Phantoms of Romantic Nationalism in Folkloristics. *The Journal of American Folklore*. 106. (1993) 419: 3–37.

Bausinger

1968 Bausinger, Hermann: *Formen der Volkspoesie*. Tübingen, 1968.

Benkő

2013 Benkő Elek: A székely írás középkori és kora újkori emlékei Erdélyben. Régészeti és történeti jegyzetek. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományőrzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna. Bp., 2013. 311–327.

Cocchiara

1962 Cocchiara, Giuseppe: *Az európai folklór története*. Ford.: Balázs János – Lontay László. Bp., 1962.

Diószegi

1964 Diószegi Vilmos: Sebestyén Gyula jelentősége a néprajztudományban. *Ethnographia*, 75. (1964) 3: 385–401.1972 Diószegi Vilmos: *Sebestyén Gyula*. Bp., 1972. (A múlt nagy tudósai)

Domokos

2012 Domokos Mariann: Gyulai Pál folklórgyűjtése és meseköltészete. *Ethno-Lore, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve*, 29. Bp., 2012. 281–312.

Erős

2011 Erős Vilmos: Sebestyén Gyula Szekfű Gyula elleni becsületsértési pere. *Néprajzi Látóhatár*, 20. (2011) 1: 83–103.

F. K. A.

1905 [Fischer Károly Antal]: Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái II. [recenzió] *Irodalomtörténeti Közlemények*, 15. (1905) 3: 376–381.

Forrai

2004 Forrai Ibolya: Sebestyén Gyula kéziratos hagyatéka a Néprajzi Múzeumban. *Ethnographia*, 115. (2004) 2: 163–172.

Gulyás

2013 Gulyás Judit: A magyar mesekutatás kezdetei. Henszlmann Imre komparatív-tipológiai és szimbolikus-mitológiai mesetanulmányának koncepciója. *Ethno-Lore, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve*, 30. Bp., 2013. 37–68.2014 Gulyás Judit: Erdélyi János meseértelmezéséről. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 118. (2014) 5: 629–653.

Hárs

2013 Hárs Endre: *Herder tudománya. Az elgondolhatóság határain a késő 18. században*. Pozsony, 2013.

Herder

1808/1778 Herder, Johann Gottfried: *Stimmen der Völker in Liedern*. Leipzig, 1808.

1978 Herder, Johann Gottfried: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások*. Ford.: Imre Katalin – Rozsnyai Ervin. Vál. előszó: Rathmann János. Bp., 1978.

h. g.

1928 h. g.: Egy irodalmi per. *Napkelet*, 6. (1928) 12: 942–950.

Hites

2010 Hites Sándor: „Herder hamis próféta”. Kazinczy és a nyelvhalál. In: *Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*. Szerk.: Debreczeni Attila – Gönczy Monika. Debrecen, 2010. 22–31.

Jankovits

2007 Jankovits László: Mikor, hogyan kezdődött. In: *A magyar irodalom története. I. kötet*. Szerk.: Szegedy-Maszák Mihály. Bp., 2007. 18–35.

Katona

1897 Katona Lajos: A magyar mythologia irodalma. *Ethnographia*, 8. (1897) 3: 266–279.

Kodály

2001 Kodály Zoltán: *Nagyszalontai gyűjtés*. S. a. r.: Rudasné Bajcsay Márta – Szalay Olga. Bp., 2001. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új Folyam 15.)

Kríza

2004 Kríza Ildikó: Sebestyén Gyula és a magyar történeti folklorsztika. *Ethnographia*, 115. (2004) 2: 185–194.

Kósa

2000 Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. 2. jav. bőv. kiadás. Bp., 2001.

Landgraf

2010 Landgraf Ildikó: Vikár Béla tudományos pályája és hagyatéka. In: *Inde Aurum – inde vinum – inde Salutem. Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára*. Szerk.: Bali János – Bati Anikó – Kiss Réka. Bp., 2010. 513–526.

2011 Landgraf Ildikó: A folklorsztika önálló tudományszakká válása (1890–1920). In: *Magyar néprajz. 1. Táj, nép, történelem*. Főszerk.: Paládi-Kovács Attila. Bp., 2011. 158–174.

2016 Landgraf Ildikó: A 24. óra szorításában. A folklórgyűjtés alapelvei Katona Lajos munkásságában és a kortársi magyar folklorsztikában. *Ethnographia*, 127. (2016) 4: 503–519.

L. R. M.

1903 L. R. M.: Magyar Népköltési Gyűjtemény IV. és V. kötet. Ismertetés. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 13. (1903) 3: 378–382.

Madarassy

1934 Madarassy László: Sebestyén Gyula. *Ethnographia*, 45. (1934) 1: 1–3.

Mester

2013 Mester Béla: Vita a magyarok őstörténetéről Világos után. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna. Bp., 2013. 351–363.

Mikos

2017 Mikos Éva: Gyula a vérzivatarban. Konstruktív és rekonstrukció problémája Sebestyén Gyula pályaképeben. Kolozsvár, 2017. In: *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Szerk.: Jakab Albert Zsolt – Vajda András. Kolozsvár, 2017. 535–548.

Munkácsi

1892 Munkácsi Bernát: *Vogul népköltési gyűjtemény. 1. kötet. Regék és énekek a világ teremtéséről.* Vogul szövegeket és fordításait tárgyi és nyelvi magyarázatokkal, bevezetéssel saját gyűjtése s Reguly Antal hagyatéka alapján közzéteszi Munkácsi Bernát. Bp., 1892.

Pócs

2004 Pócs Éva: Néhány új szempont a regölés és a regösének kutatásához. In: *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* II. köt. Szerk.: Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona. Bp., 2004. 285–333.

Pukánszky

1918 Pukánszky Béla: *Herder hazánkban.* Bp., 1918.

1921 Pukánszky Béla: Herder intelme a magyarsághoz. *Egyetemes Philológiai Közlemények*, 45. (1921) 1: 83–90.

Réthei Prikkel

1917 Réthei Prikkel Marián: Régi magyar énekmondók. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 7. (1917) 1: 83–102.; 201–208.; 277–288.

Röhrich

1996 Röhrich, Lutz: Kulturgeschichtliche Züge. In: *Enzyklopädie des Märchens.* Band 8. Klerus–Maggio. Szerk.: Rolf W. Brednich. Berlin, 1996. 583–593.

Rudasné Bajcsay–Szalay

2001 Rudasné Bajcsay Márta – Szalay Olga: A nagyszalontai gyűjtés története, tanulmányai és jelentősége. In: *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése.* Szerk.: Rudasné Bajcsay Márta – Szalay Olga. Bp., 2001. 11–53.

Sándor

2014 Sándor Klára: *A székely írás nyomában.* Bp., 2014.

Sebestyén

1890 Sebestyén Gyula: Párhuzamos idézetek. *Ethnographia*, 1. (1890) 1: 104–109.

1891/a. Sebestyén Gyula: Adalékok a középkori énekmondók történetéhez. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 15. (1891) 5: 503–521.

1891/b. Sebestyén Gyula: Anjoukori nyomok a nagymihályi Kaplyonok mulattatóiról. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 15. (1891) 4: 413–422.

1896 Sebestyén Gyula: A magyar nemzet őskora. In: *A magyar nemzeti irodalom története. Képes irodalomtörténet.* Szerk.: Beöthy Zsolt. Bp., 1896. 7–14.

1897 Sebestyén Gyula: *A székelyek neve és eredete.* Bp., 1897.

1899 Sebestyén Gyula: *Az avar-székely kapcsolat emlékei.* Bp., 1899.

1900 Sebestyén Gyula: „Gyászmagyarok.” Adalékok az énekmondók középkori történetéhez. *Ethnographia*, 9. (1900) 1: 1–11.; 49–62.; 111–115.

1901 Sebestyén Gyula: A költészet eredetéről. *Ethnographia*, 12. (1901) 1: 77–82.

1902/a. Sebestyén Gyula: *A regösök.* Bp., 1902. (Magyar Népköltési Gyűjtemény IV.)

1902/b. Sebestyén Gyula: *A regösének.* Bp., 1902. (Magyar Népköltési Gyűjtemény V.)

1904–1905 Sebestyén Gyula: *A magyar honfoglalás mondái.* I–II. köt. Bp., 1904–1905.

1905/a. Sebestyén Gyula: A magyar nemzet őskora. *Ethnographia*, 16. (1905) 4: 193–201.

1905/b. Sebestyén Gyula: Perfid kritika. Válasz egy névtelen bírálónak. *Ethnographia*, 16. (1905) 6: 375–379.

1906 Sebestyén Gyula: *Dunántúli gyűjtés.* Bp., 1906. (Magyar Népköltési Gyűjtemény VIII.)

1909 Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás.* Bp., 1909.

1910 Sebestyén Gyula: Katona Lajos (1862–1910). *Budapesti Szemle*, 38. (1910) 405: 450–454.

1912 Sebestyén Gyula: A Folklore Fellows Magyarországon. *Budapesti Szemle*, 40. (1912) 1: 143–147.

1914 Sebestyén Gyula: *Négy emlékirat a hazai néphagyomány emlékeinek országos gyűjtése tárgyában*. Bp., 1914.

1915 Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Bp., 1915.

1919 Sebestyén Gyula: A szocializmus és kommunizmus etnológiája. *Ethnographia*, 30. (1919) 1–6: 138–144.

1922–1925 Sebestyén Gyula: *Gesta Hungarorum. A magyar hősmondák öt könyve*. Bp., 1922–1925.

2016 Sebestyén Gyula: *Gesta Hungarorum. A magyar hősmondák öt könyve. Második kiadás* Ill.: Jankovics Marcell, tanulmány: Hoppál Mihály. Szombathely, 2016.

Sebestyén-Bán

1911 Sebestyén Gyula – Bán Aladár: Tájékoztató a Folklore Fellows Magyar Osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia*, 23. (1911) 4: 200–213.

Selmeczi Kovács

2004 Selmeczi Kovács Attila: Sebestyén Gyula életműve. *Ethnographia*, 115. (2004) 2: 133–142.

S. Laczkovits

1989–1991 *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. Szerk.: S. Laczkovits Emőke. Veszprém, 1989–1991.

1989–1991 S. Laczkovits Emőke: Sebestyén Gyula (1864–1946). In: *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. Szerk.: Úó, Veszprém, 1989–1991. 7–15.

2004 S. Laczkovits Emőke: Sebestyén Gyula szabadtéri múzeumi terve és a dunántúli múzeumügy. *Ethnographia*, 115. (2004) 2: 173–183.

Szabolcsi

1928 Szabolcsi Bence: A középkori magyar énekmondók kérdéséhez. *Irodalomtörténet*, 17. (1928) 3: 219–236.

Szekfű

1926 Szekfű Gyula: Álarcos könyvek. Sebestyén Gyula: A magyar hősmondák öt könyve. H. G. Wells: A világtörténelem alapvonalai. Az élet és az emberiség tükre. *Napkelet*, 4. (1926) 3: 255–261.

Szendrey

1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának Nagyszalontai Gyűjtőszövetsége. Szerk.: Szendrey Zsigmond, Kodály Zoltán közreműködésével. Bp., 1924. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV.)

Tátrai

2004 Tátrai Zsuzsanna: Pünkösdi szokások Sebestyén Gyula munkásságában. *Ethnographia*, 115. (2004) 1: 205–215.

Voigt

1998 Voigt Vilmos: Előszó. In: *Magyar néphitszövegek*. Szerk.: Verebélyi Kincső. Bp., 1998. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIX.) 7–11.

2003 Voigt Vilmos: *A magyar ősvallás kutatás kérdései*. Bp., 2003. (Vallástudományi tanulmányok 4.)

Zempléni

1910 Zempléni Árpád: *Turáni dalok. Mondai és történelmi hősénekek.* Bp., 1910.

1914 Zempléni Árpád: *Turanische Lieder. Sagenhafte und geschichtliche Heldensänge.* Übertragen von Julius Lechner von Lech. Bp., 1914.

1916 Zempléni Árpád: *Turanian Songs. Legendary and historical hero songs.* Transl. by Gregory A. Page. Bp. – New York, 1916.

